

“แม่นปะแล้วจะชดให้หมดหม้อ แม่ปลาหมอต้มเค็มพีเต็มหา”: อาหารกับผู้หญิงในวรรณคดีไทย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น*

ธนาภัทร พิริโยธินกุล**

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอาหารกับผู้หญิงที่ปรากฏในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผลการศึกษาพบว่า อาหารช่วยสะท้อนคุณสมบัติและบทบาทหน้าที่สำคัญของผู้หญิง คือ การเป็นแม่ศรีเรือนที่มีเสน่ห์ปลายจวัก ความรู้เรื่องการปรุงและการตกแต่งอาหารอย่างประณีต ตลอดจนการดูแลเรื่องอาหารเป็นสิ่งที่สร้างเสน่ห์เย้ายวนใจแก่ผู้หญิง และช่วยเติมเต็มความสุขความประทับใจแก่ผู้ชาย ส่วนความสัมพันธ์ประการที่สองคือ อาหารหลากหลายชนิดหรือรสชาติอาหารเปรียบได้กับผู้หญิง และเป็นสื่อแสดงอารมณ์ปรารถนาทางกามและความเรงรมย์จากการสังวาสระหว่างชายกับหญิง ทั้งในบทครวญและบทอัศจรรย์ ผู้หญิงจึงมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้เติมเต็มความปรารถนาตลอดจนความอึดอเมทั้งทางกายและใจแก่ผู้ชาย อาหารและผู้หญิงที่ปรากฏในวรรณคดีจึงสะท้อนให้เห็น

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต เรื่อง “วัฒนธรรมอาหารในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น” ในภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.น้ำผึ้ง ปัทมะสงกุล เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ข้อความในอัญประกาศนั้นเป็นความตอนหนึ่งในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

** นิสิตระดับดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ติดต่อได้ที่: Thanapat.pir@gmail.com

ความคิดเรื่องความสมบูรณ์พูนสุขทางโลกผ่านสายตาของกวีผู้ขายสมัยรัตนโกสินทร์
ตอนต้น และสะท้อนบทบาทของวัฒนธรรมอาหารในการสร้างสรรค์วรรณคดีไทย
สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอย่างมีวรรณศิลป์ที่โดดเด่นต่างไปจากวรรณคดียุคก่อนหน้า

คำสำคัญ: วัฒนธรรมอาหาร; ผู้หญิง; วรรณคดีรัตนโกสินทร์ตอนต้น

**“Maen Pa Laew Ja Sot Hai Mot Mo
Mae Pla Mo Tom Khem Phee Tem Ha”
(I have a strong desire for you. Once I meet you,
I will savor the taste of every part of your body):
Food and Women in the Thai Literature of
the Early Rattanakosin Period^{*}**

Thanapat Pirirotinkul^{**}

Abstract

This article aims to investigate the relationship among women, food and sex in three pieces of Thai literature written in the Early Rattanakosin Period. The study found that food serves as a metaphor for women, copulation, and desire and other emotions, especially when women and sexual intercourse are compared to food or the tastes of food, a striking characteristic which sets the literature of the Early Rattanakosin Period apart from the literature of previous periods. The aforementioned relationship, however, does not imply disparagement or devaluation of women. On the contrary, women are valued

^{*} This paper is a part of the thesis entitled “Food Culture in Thai Literature during the Early Rattanakosin Period.” Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University. Namphueng Padamalangula, Ph.D. is Thesis Advisor. Texts in quotation marks is a part of The Tale of Khun Chang-Khun Phean.

^{**} Doctoral Student, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University, e-mail: Thanapat.pir@gmail.com

and honored for their taking a crucial role in providing great happiness to fulfil men and for their wisdom and abilities. Women's charms, therefore, are related to the characteristics and the roles of women as determined by society. This also reflects a culture where although men have a higher status, they value women as well.

Keywords: Food Culture; Women; Literature in the Early Rattanakosin Period

1. ความนำ

ในวงวิชาการ มีความสนใจเรื่องการใช้ภาษาเป็นเครื่องมือสื่อความคิดเกี่ยวกับสถานภาพของเพศหญิง หรือเรื่องเพศ ดังจะเห็นจากการศึกษาของชาวตะวันตก เช่น Alan Dundes นักคติชนวิทยา เขียนบทความเรื่อง "The Crowing Hen and the Easter Bunny" โดยตั้งข้อสังเกตว่า ผู้หญิงและอาหารมีความสัมพันธ์กัน ทำให้มีชุดคำศัพท์ และชุดความเปรียบเกี่ยวกับอาหารและผู้หญิง ทั้งความเป็นผู้หญิงและอวัยวะเพศหญิง เช่น การเปรียบผู้หญิงกับความหวาน เป็นต้น (แปลสรุปความจาก Alan Dundes, 1980: 165 cited in Caitlin Hines, 1999, p. 147-148)

Caitlin Hines ได้เขียนบทความเรื่อง "Rebaking the Pie: The Woman as Dessert Metaphor" (1999) ซึ่งเป็นการศึกษาในเชิงภาษาศาสตร์ ตั้งข้อสังเกตว่าคำบางคำที่ใช้เป็นอุปลักษณ์ด้านเพศกับของหวานบางส่วนใช้ได้กับทั้งเพศชายและเพศหญิง แต่ชุดคำบางชุดหมายถึงเฉพาะผู้หญิง เช่น ชีสเค้ก หรือทาร์ต เป็นต้น การใช้ชุดคำเปรียบเหล่านี้แสดงให้เห็นสถานะของผู้หญิงในฐานะวัตถุ และมีความหมายโดยนัย หมายถึง ความไร้พลังอำนาจ สามารถถูกตัดเฉือนให้เป็นชิ้นเป็นแผ่นได้ และแสดงถึงความเป็นสินค้า หรือการถูกดูถูกผู้หญิง (แปลสรุปความจาก Hines 1990, p. 146) การศึกษาอาหารที่เป็น อุปลักษณ์เรื่องเพศ จึงมักมุ่งเน้นเพื่อแสดงความคิดเชิงสตรีนิยม ที่มองว่าผู้หญิงถูกกดขี่ ลดทอนความสำคัญ และถูกจำกัดพื้นที่เฉพาะพื้นที่ในครัว

ในวรรณคดีไทย ก็พบว่ากวีเลือกใช้อาหารในการนำเสนอความรู้สึกนึกคิด โดยเฉพาะวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น นับว่าเป็นยุคสมัยแรกที่ปรากฏว่ากวีนารายชื่ออาหารที่หลากหลายพร้อมทั้งรายละเอียดเกี่ยวกับอาหารและการกินมาใช้เพื่อเชื่อมโยงกับคุณสมบัติของนาง และเรื่องเพศทั้งในลักษณะการพรรณนาอารมณ์ในกายเพศหรือเครื่องควาหวาน (นพพร ประชากุล, 2552, น. 296, ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต, 2552, น. 330) และการพรรณนาบทอัศจรรย์ในวรรณคดีนิทานหรือวรรณคดีการแสดง (การุญญ์ พนมสุข, 2549, น. 63) ทำให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างผู้หญิงกับอาหาร และเรื่องเพศในวรรณคดีไทยที่น่าสนใจศึกษาให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

การมองความสัมพันธ์ระหว่างอาหารและผู้หญิงในวรรณคดีไทยที่ผ่านมาชี้ให้เห็นความไม่เท่าเทียมทางเพศ และผู้หญิงถูกลดทอนความสำคัญเช่นเดียวกับการศึกษาจากนักวิชาการตะวันตก อาทิ บทความเรื่อง “อาหาร-สตรี-วรรณคดี-สังคม” ของ เยาวนุษ อินทรเดโชกุล (2521) ซึ่งศึกษาภาพยี่ห้อหม้อเครื่องควาหวาน และกล่าวสรุปว่า

เท่าที่กล่าวมานี้ก็คงจะพอทำให้มองเห็นภาพของสตรีในยุคนั้นได้บ้างว่า มีสถานะเป็นเพียงแม่ศรีเรือน เพื่อนในครัวผู้ซื้อสัตย์เท่านั้น และทางนี้เราก็กฎีเสกไม่ได้อีกเช่นกันว่าสังคมในยุคนั้นมีส่วนผลักดันให้บทบาทของสตรีถูกจำกัดอยู่แต่ในแวดวงแคบๆ จนมองข้ามพลังสร้างสรรค์ส่วนอื่นของสตรีไปอย่างน่าเสียดาย

การตีความข้างต้นทำให้น่าพิจารณาว่ากวีผู้ชายหรือสังคมที่ชายเป็นใหญ่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับ ความเป็นแม่ศรีเรือน หรือ “บทบาทของสตรี...ในแวดวงแคบๆ” นั้นเลยหรือ นำมาสู่คำถามว่าการวิจัยว่า การนำเสนอความสัมพันธ์ระหว่าง “อาหาร” กับผู้หญิง โดยเฉพาะในลักษณะที่ไม่พบว่ามีปรากฏในวรรณคดียุคก่อนหน้านั้น ช่วยให้เราเข้าใจความคิดของกวีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนอกเหนือจากมุมมองข้างต้นได้หรือไม่ บทความนี้จึงมุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอาหารกับผู้หญิงที่ปรากฏในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ โดยแบ่งเป็น 3 ประเด็น คือ

- 1) “เสน่ห์ปลายจวัก”: คุณค่าที่คุณ (ผู้หญิง) คู่ควร
- 2) ประจักษ์ “รสสตรี” ด้วย “รสอาหาร” และ “รสรัก”: บทบาทของผู้หญิงกับการสร้างสุขอันยิ่งแก่ผู้ชาย
- 3) อาหารกับผู้หญิงในวรรณคดี: มุมมองความสมบูรณ์พูนสุขทางโลกของกวีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

1. “เสน่ห์ปลายจวัก”: คุณค่าที่คุณ (ผู้หญิง) คู่ควร

สังคมไทยกำหนดสถานภาพของผู้หญิงในครอบครัวทั้งในฐานะ “มารดา” “ลูก” “ภรรยา” และ “คนรับใช้” แตกต่างกันไปตามความสัมพันธ์ทางสายโลหิต และชนชั้น กระนั้นบทบาทหน้าที่หลักของผู้หญิง คือ ดูแลการบ้านการเรือน จึงมีการอบรมสั่งสอนผู้หญิงแตกต่างไปจากการอบรมสั่งสอนผู้ชาย สำหรับผู้หญิงชนชั้นสูงในวัยเด็กจะต้องได้รับการศึกษาเกี่ยวกับวิชาสำหรับกุลสตรี เช่น การทำอาหาร การดูแลบ้านเรือน และกิจกรรมายาห์ โดยมีศูนย์กลางการศึกษาอยู่ในพระบรมมหาราชวังตามสำนักของเจ้านายฝ่ายในพระองค์ต่าง ๆ ส่วนหญิงชาวบ้านก็ศึกษาจากมารดาหรือญาติผู้ใหญ่ ทั้งด้านหัตถศาสตร์ เคหศาสตร์ ตลอดจนการปรนนิบัติดูแลบุรุษ เช่น บิดา สามี และบุตรชาย มากกว่าการศึกษาด้านอักษรวิธีซึ่งมักเป็นเรื่องของผู้ชาย (พิพาดา ยังเจริญ และสุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2529, น.106)

การให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้หญิงในฐานะแม่ศรีเรือนผู้มีเสน่ห์ปลายจวัก ปรากฏมาแล้วก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ ดังตัวอย่างจากวรรณคดีไทยสมัยอยุธยา เช่น วรรณคดีคำสอนหรือวรรณคดีนิราศ เช่น กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก ได้ทำให้ภาพของผู้หญิงชนชั้นปกครองตามอุดมคติจากวรรณคดีคำสอน ปรากฏเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ทั้งการปรนนิบัติด้านอาหาร การแกะสลักผลไม้ การร้อยดอกไม้ เป็นต้น (รินฤทัย สัจจพันธุ์, 2534, น.131)

อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์สำคัญในสมัยรัตนโกสินทร์ คือ การใช้วรรณคดีเป็นสื่อชมฝีมือการปรุงอาหารของหญิงคนรัก ที่เน้นให้เห็นความสำคัญของ “เสน่ห์ปลายจวัก” ในฐานะ “องค์ความรู้” ที่เป็นบ่อเกิดแห่งความอímเอมใจของผู้กิน และแสดงให้เห็นปัญญาความสามารถของผู้หญิง ลักษณะเหล่านี้ปรากฏเด่นชัดในวรรณคดีเรื่อง กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เดิมเชื่อว่าเป็นการชมฝีมือการปรุงอาหารของสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี แต่ปัจจุบันมีการตั้งข้อสังเกตว่า น่าจะทรงชมฝีมือการปรุงอาหารของ

เจ้านายฝ่ายในมากกว่าหนึ่งพระองค์ (ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, 2552, น. 292; สุกัญญา สุกัญญา, 2561, น. 84) โดยชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต (2552, น.330) เสนอว่ากาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวานเป็นวรรณคดีเรื่องแรกที่กินหัวข้ออาหารต่างๆ มาใช้เพื่อกล่าวชมฝีมือการปรุงและจัดแต่งเครื่องเสวยของหญิงคนรัก และยังใช้เป็นกลวิธีในการชมความงามของนาง ตลอดจนเป็นสื่อถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกต่อหญิงคนรักจึงจัดได้ว่าเป็นวรรณคดีนิราศเรื่องหนึ่ง

แม้วรรณคดีนิราศจะมีแก่นสำคัญอยู่ที่การพรรณนาคร่ำครวญ แต่การพรรณนาอาหารเพื่อเชื่อมโยงกับหญิงคนรักในกาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวานนั้นก็ไม่ได้พบเฉพาะการพรรณนาอารมณ์โศก ยังพบอารมณ์อื่นๆ ประกอบกันไปด้วยทั้งอารมณ์โศก อารมณ์รัก อารมณ์ปีติยินดี (สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา, 2550, น. 119; ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, 2552, น. 119) ในมิตินี้ผู้วิจัยเห็นว่ามีความสำคัญ เพราะทำให้เห็นภาพอุดมคติของผู้หญิงชาววังอย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะด้านความประณีตงดงามของอาหารตลอดจนทุกสิ่งๆ ที่เชื่อมโยงกับผู้หญิงชาววัง ทั้งรูปลักษณ์ ข้าวของเครื่องใช้ และความรู้ในด้านต่างๆ เช่น ความรู้ในการนุ่งผ้าฉีกทวย การพูดอย่างมีชั้นเชิง เป็นต้น ความประณีตงดงามโดยเฉพาะทักษะด้านการปรุงอาหารอย่างประณีตจึงเป็นเสน่ห์ของผู้หญิงที่ตราตรึงใจผู้ชาย และก่อให้เกิดอารมณ์ปีติ และความถวิลหาทางที่มีความรู้ความสามารถ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตบเหล็กกลวกล่อนต้ม	เจื่อน้ำส้มโรยพริกไทย
โอชาจะหาไหน	ไม่มีเทียบเปรียบมือนาง
.....	
ขนมจีบเจ้าจีบห่อ	งามสมส่อประพิมประพาย
นิกน่องนุ่งจีบถวาย	ชายพอกจีบกลีบแนบเนียน
	(ประชุมกาพย์เห่เรือ, 2553, น.15, 19)

ลักษณะเช่นนี้ยังปรากฏในวรรณคดีนิราศเรื่องอื่นด้วย เช่น โคลงนิราศพระยา
ตรัง กวีเชื่อมโยงเกลือในนางกับกับความสามารถของนางในการใช้เกลือเป็นเครื่อง
ปรุงรสแกงร่วมกับเครื่องปรุงรสอื่นได้อย่างอร่อย ผู้อ่านจึงไม่เพียงมองเห็นรสนิยม
การกินแกงของคนไทย แต่ยังเห็นความประทับใจที่มีต่อแม่ศรีเรือนผู้มีเสน่ห์ปลาย
จวัก ดังความว่า

๑ มาถึงถิ่นท่าตั้ง
ปากพื้จางใจเผื่อ
เคลิ้มคิดภาชนะเจือ
หวนว่าเกลือเจือสร้ม

นางเกลือ
ลิ้วลิ้ม
จงเสพร สสแอ
ม่อน้อยนางแกง ฯ
(พระยาตรัง, 2547, น.128)

นอกจากนี้ ในวรรณคดีนิทานซึ่งมีตัวละครหญิงเป็นผู้ดำเนินบทบาทต่างๆ
กวีได้นำเสนอความมีเสน่ห์ปลายจวักของตัวละครหญิง ด้วยการสอดแทรกไว้ใน
เหตุการณ์ต่างๆ อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับองค์ประกอบต่างๆ ของเรื่อง ดัง
ตัวอย่างจากเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน มีการใช้วัฒนธรรมอาหารมาแสดงคุณลักษณะ
ของตัวละครนางวันทองหรือนางพิมพิลาไลยได้อย่างครอบคลุมหลายมิติ แสดงให้
เห็นความเป็นแม่ศรีเรือนอย่างสอดคล้องกันทั้งเรื่องแม้จะมีกวีหลายคน ดังจะเห็นว่า
นางวันทองมีความสามารถในการแกะสลักมะละกอที่ใช้เป็นเครื่องกั้นห่อเทศน์ในงาน
เทศน์มหาชาติได้อย่างงดงามดังที่ผู้คนต่างแสดงความชื่นชมทั้งศาลาการเปรียญว่า
“รูปสัตว์หัตถ์ย่องตลบเป็น ดูเด่นเห็นสะอาดดังวาดเขียน เขาช่างแกะสลักจักเจียน...”
(เสภาขุนช้าง-ขุนแผน เล่ม 1, 2558, น. 52) สอดคล้องกับความสามารถในการปัก
ผ้ามาของนางได้เป็นอย่างดี ความสามารถในการแกะสลักอาหารของตัวละครหญิง
ยังปรากฏเด่นในตัวละครพระนางจันทิมา ในบทละครเรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งกวีได้พรรณนาขั้นตอนการแกะสลัก
อย่างเป็นลำดับขั้นและให้รายละเอียดค่อนข้างมากกว่าฉบับอื่นๆ (ธานินทร์ จัตุหะศรี,
2559, น. 95) ซึ่งคงเนื่องจากเพราะเป็นสิ่งที่ช่วยคลี่คลายปมปัญหาของเรื่อง

แกงผักที่แกะสลักอย่างประณีตและมีรสชาติอร่อยจึงเป็นตัวแทนความรักของแม่ได้ในทางหนึ่ง ลักษณะเช่นนี้ทำให้เห็นความสำคัญของความรู้และความสามารถในการปรุงและตกแต่งอาหารอย่างประณีตที่ช่วยขับเน้นคุณค่าความเป็นหญิงให้เห็นเด่นชัด

นอกจากนี้ นางวันทองก็ปฏิบัติหน้าที่ภรรยาและแม่ในการดูแลเรื่องอาหารการกินของสามี ทั้งซุนแผนหรือพลายแก้ว และซุนช้าง และลูกเป็นอย่างดี นางได้ใช้อาหารเป็นสื่อแสดงความรัก ความห่วงใยต่อสามีและลูก ดังเช่นในตอนพลายแก้วถูกเกณฑ์ทัพไปรบที่เชียงใหม่หลังจากแต่งงานได้ไม่นาน นางพิมครวญแสดงความรู้สึกโศกเศร้า และความรักความห่วงใยต่อสามีผ่านช่วงเวลาที่น่างเศสดูเรื่องอาหารการกินของสามีด้วยความรู้ใจและความลำบากเรื่องอาหารที่สามีจะต้องพบเจอระหว่างเดินทาง ความบางตอนว่า “อกเอ๋ยเมียเคยทำกับข้าวเย็นเช้าตักแต่งบำรุงหา พ่อกินได้เหมือนใครเมื่อไรนา ผักปลากินสิ่งละน้อยน้อย” (เสภาซุนช้าง-ซุนแผน เล่ม 1, 2558, น. 157) หรือในฐานะภรรยาของซุนช้าง นางก็ปฏิบัติหน้าที่เพื่อตอบแทนความรักที่ซุนช้างมีให้เป็นอย่างดี ดังตัวอย่างในตอนที่น่างวันทองไปเยี่ยมซุนช้างในคุก นางวันทองใช้อาหารเป็นเครื่องแสดงความรัก ความเอาใจใส่ ดังความว่า

จะกินได้แต่ละคำเอาน้ำกลั้ว	คิดถึงตัววางขามข้าวเฝ้าสะอื้น
วันทองปลอบว่าอุตุส่ำหกลิ้น	ขึ้นใจกินเถิดพ่อพอมิแรง
เห็นผัวยังนั่งครางนางช่วยป้อน	เอาช้อนตักแกงแยมั้แกค้อแห้ง
ทั้งเนื้อพาล่าปลาไหลไก่อพะแนง	ซุนช้างแข็งใจกินสิ้นขามโคม

(เสภาซุนช้าง-ซุนแผน เล่ม 1, 2558, น.707)

จากตัวอย่างดังกล่าว วัฒนธรรมอาหารมีบทบาทสำคัญในการสะท้อนคุณลักษณะความเป็นแม่ศรีเรือนของนางวันทอง นับแต่ความสามารถในการปรุงและการตกแต่งอาหาร คุณลักษณะความเป็นภรรยาที่เอาใจใส่สามี และความเป็นแม่ที่รักและเอาใจใส่ลูก การประพฤติไปในทางตรงกันข้ามจึงเป็นสิ่งที่ควรถูกตำหนิ ดังกรณีที่น่างพิมโคกเศร้าที่ต้องพลัดพรากจากพลายแก้วจนละเลยการเตรียมเสบียงทัพให้

สามี ปล่อยให้นางศรีประจันต์จัดการ จนนางตำหนิลูกสาวและพูดจาประชดประชัน ซึ่งในทางหนึ่งเป็นการสร้างสีสันในเหตุการณ์ที่ตัวละครกำลังอยู่ในอารมณ์โศก แต่ขณะเดียวกันก็เป็นการย้าบบาทาพหุหน้าที่สำคัญของแม่ศรีเรือน โดยเฉพาะในยามมีราชการทัพซึ่งผู้หญิงแม้จะไม่ได้ไปรบแต่มีหน้าที่สำคัญในฐานะภรรยาและราษฎรของอาณาจักรคือการเตรียมเสบียงให้สามี ดังความบางตอนว่า

อย่างนี้ถ้าขึ้นชื่อว่ารักหัว	มัวแต่จะร้องไห้ไม่เงยหน้า
แม้ไม่มีกูดุเถิดนา	ปลาซิ่นหนึ่งจะกินก็ไม่มี
จะลงกัดก่อนเกลืออยู่กรอดกรอด	นั่งกอดหัวเข่าอยู่กับที่
แม่ยายตะกายเป็นตัวดี	ยังกะว่ากูนี้เป็นเมียน้อย

(เสภาขุนช้าง - ขุนแผน เล่ม 1, 2558, น.162)

ในนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี ของสุนทรภู่ นางละเวงวันพา เกรงว่าพระอภัยมณีผู้เป็นสามีจะชุ่นเคือง ทำให้นางละเวงต้องปรนนิบัติดูแลเรื่องอาหารความเป็นอยู่ทั้งของพระอภัยมณีและของญาติวงศ์พระอภัยมณีเป็นอย่างดี ปรากฏในตอนที่ 44 หลังจากเสร็จสิ้นศึกลังกา ดังความว่า

๑ นางละเวงเกรงองค์พระทรงศักดิ์ ว่าไม่รักเผ่าพงศ์พระวงศ์
แต่งโต๊ะทองของเสวยสามเวลา เลี้ยงบรรดาพงศ์กษัตริย์สวัสดิ์
(สุนทรภู่, 2553, น. 672)

เสน่ห์ปลายจวักของผู้หญิงจึงนับว่ามีความสำคัญอย่างมาก เพราะความรู้ความสามารถในการปรุงอาหารให้อร่อย การปรุงอาหารอย่างประณีต ตลอดจนการดูแลเรื่องอาหารของคนในครอบครัว จะช่วยสร้างความมั่นคงเข้มแข็งภายในครอบครัวได้ ดังที่ปรากฏในเสภาขุนช้างขุนแผน นางอัปสรได้สั่งสอนนางสร้อยฟ้าถึงความเป็นแม่เรือน คือ การมีเสน่ห์ปลายจวัก และการใช้เสน่ห์ปลายจวักให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตสมรส ซึ่งสามารถตรึงใจชายไว้ได้แน่นหนายิ่งกว่าการทำเสน่ห์ยาแฝด ดังความบางตอนว่า

อันเป็นเมียจะให้ชอบใจผัว
ทำให้ผัวถูกใจไม่มีทิ้ง
ถ้ารู้จักประกอบให้ชอบลิ้น
คงต้องง้อชอบกินทุกวันไป
เป็นต้นตัมตืนหนูให้ชู้รส
ดับเหล็กสันในแลไข่ตัน
พยายามเลี้ยงดูให้ชู้ใจ
เสน่ห์ปลายจวักไม่รู้จักทำ

สิ่งสำคัญนั้นก็ตัวของผู้หญิง
ยังอีกสิ่งก็อาหารตระการใจ
ถึงแก่สิ้นเพราะพรังไม่ทิ้งได้
จงใส่ใจจัดหาสารพัน
ไข่ไก่สดปลาตัมย่ำทำชยัน
หั่นให้ชิ้นเล็กเล็กเหมือนแจ็กทำ
ถึงจะมีเมียใหม่ให้คมฆ่า
หลงไหลไม่ก็น้ำก็จาคลาย

.....
อันเป็นหญิงสุดแต่สิ่งปรนนิบัติ
แม้เจ้าทำเหมือนคำของมารดา

.....
ใครสันทัดผัวก็รักเป็นหนักหนา
ดีกว่ายาแฝดฝังทั้งดาปี ฯ

(เสภาขุนช้างขุนแผน เล่ม 1, 2558, น. 670)

คำสอนของนางอัปสรในข้างต้น แสดงให้เห็นความสำคัญของเสน่ห์ปลายจวักต่อการมัดใจชายได้อย่างเด่นชัด นอกจากนี้ยังน่าจะเกิดว่า ตำรับอาหารที่นางกล่าวถึงในข้างต้นนั้นทั้งตัมตืนหนู ไข่ไก่สด ตัมย่ำปลาช่อน และตัมดับเหล็ก ไม่ได้เป็นเพียงอาหารธรรมดา แต่เป็นอาหารบำรุงสมรรถภาพและกำลังกายซึ่งเชื่อว่าหากผู้ชายกินแล้วจะมีกำลังวังชามาก สามารถทำให้สังวาสได้นานยิ่งขึ้น (ชนภัทร พิริยโยธินกุล, บรรยาย, 22 มิถุนายน 2560) ในมิตินี้เสน่ห์ปลายจวักและความรู้ความสามารถในการปรุงอาหารจึงมีความสำคัญอย่างมากต่อความสุขระหว่างสามีภรรยา

จากตัวอย่างในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเรื่องต่าง ๆ ซึ่ให้เห็นว่าผู้หญิงที่มีคุณค่าคือแม่ศรีเรือนที่มีเสน่ห์ปลายจวัก มีความรู้ ความสามารถในการปรุงอาหารหลากหลายชนิดได้อย่างประณีตและอร่อย ยิ่งอาหารที่ปรุงได้ยาก หากนางปรุงได้อย่างดีก็ยิ่งเป็นเกียรติเป็นศรีแก่หญิงผู้นั้นมากยิ่งขึ้นและยังให้เกิดความอึดทนและอึดใจ ตราตรึงใจแก่ผู้ชายหรือผู้ที่ได้กินอาหาร สุขุขสำราญจากการกินอันเกิดจากฝีมือของนางจึงนับเป็นเรื่องสำคัญ สอดคล้องกับที่ กอบแก้ว นางพินิจ (2542: 33) เห็นว่าจากการศึกษาวรรณคดีรัตนโกสินทร์ตอนต้น นับเป็นครั้งแรกที่มีการกล่าว

ชมและ “ประกาศเกียรติคุณ” ของหญิงปรุงอาหารผ่านอาหารหลากหลายชนิดอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร

2. ปรุง “รสสตรี” ด้วย “รสอาหาร” และ “รสรัก”: บทบาทของผู้หญิงกับการสร้างสุขอันยิ่งแก่ผู้ชาย

สังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้กำหนดสถานภาพและบทบาทของชายหญิงที่จะมาอยู่อาศัยร่วมกัน พัทยา สายหู (2544: 51) อธิบายว่า สังคมกำหนดพันธะหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติร่วมกันเพื่อการสืบพันธุ์และเลี้ยงดูทารกให้เป็นสมาชิกที่ดีในสังคม ขณะเดียวกันก็มีพันธะหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติต่อกัน เช่น การกำหนดให้ผู้ชายทำงานนอกบ้าน หาอาหาร ส่วนผู้หญิงทำงานในบ้าน ทำอาหารและดูแลบ้านเรือน ดังมีสำนวนว่า “ชายข้าวเปลือก หญิงข้าวสาร” คือ ผู้ชายทำนา ผู้หญิงเป็นผู้เตรียมอาหารไว้สำหรับผู้ชาย อันเป็นการพึ่งพาอาศัยระหว่างกัน (Pramoj, 1978, น. 43)

อาหารและการสังวาส มีความสำคัญต่อชีวิตของมนุษย์ หากมองในด้านความต้องการทางชีววิทยา อาหารช่วยให้ชีวิตดำรงอยู่ต่อไปได้ ส่วนการสังวาสช่วยดำรงเผ่าพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตให้ดำรงสืบต่อไปได้ และในเชิงจิตใจ ทั้งอาหารและการสังวาสถือเป็นความปิติอันสูงสุดของชีวิต (Berzok, 2003, น. 264) ดังนั้น อาหารกับการสังวาสจึงสัมพันธ์กันในฐานะ “ความปรารถนา” ทั้งการกระตุ้นให้เกิดความปรารถนา และช่วยสนองความปรารถนา เติมสิ่งที่ขาดหายไปเต็มบริบูรณ์ (Visser, 1991, p. 18 cited in Berzok, 2003, p. 264) ซึ่งทำให้เห็นมิติที่ลึกซึ้งมากไปกว่าความต้องการตามธรรมชาติที่มนุษย์ต้องกินและต้องสืบพันธุ์ หากแต่การกินและการสังวาสเป็นเครื่องมือในการสร้างความสุข เติมเต็มความปรารถนาอันเป็นธรรมชาติของปฏิกิริยาที่ต้องมีความปรารถนาและต้องการการเติมเต็มความปรารถนา

วรรณคดีก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็มีการใช้คำแสดงพฤติกรรมการกินเพื่อเปรียบกับการสังวาส เช่น คำ “เสวย” ในลิลิตพระลอ (ปัทมา ดำประสิทธิ์, 2557, น. 169) มาก่อนแล้ว แต่น่าสนใจว่า กวีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้นำชื่ออาหารหรือ

รสชาติอาหารมาใช้เป็นความเปรียบกับผู้หญิงและกิจกรรมการสังวาส ดังกรณีของการนำเสนอชื่อหรือรสชาติอาหารเพื่อสื่ออารมณ์ปีติสุขในบทกวีจรรยอย่างที่ไม่เคยปรากฏในยุคก่อนหน้า (การุญญ์ พนมสุข, 2549, น. 63) ซึ่งจากการศึกษาเพิ่มเติม ผู้วิจัยพบว่ากวีหลายท่านได้นำชื่ออาหาร หรือรสชาติอาหารมาเชื่อมโยงกับผู้หญิง และการสังวาสในลักษณะต่างๆ ทั้งการใช้ชื่ออาหารเป็นอุปลักษณ์ (Metaphor) แทนผู้หญิง การใช้คำแสดงพฤติกรรมการกินเป็นอุปลักษณ์ถึงพฤติกรรมการสังวาส และ การใช้ชื่ออาหารหรือรสชาติอาหารเพื่อเปรียบเทียบกับอารมณ์ความรู้สึกปีติสุขที่เกิดขึ้นจากการสังวาส ลักษณะเช่นนี้ปรากฏทั้งในวรรณคดีนิราศและวรรณคดีนิทานหลายเรื่อง

ในกาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กวีทรงทรงพรรณนาอาหารหลากหลายชนิดเพื่อแสดงอารมณ์ความรู้สึกต่อนาง โดยใช้อาหารเป็นตัวแทนของผู้หญิงคนรัก (สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, 2550, น. 115) นอกจากนี้ ผู้อ่านยังอาจตีความหมายโดยนัยเกี่ยวกับการเชื่อมโยงอาหารเข้ากับอารมณ์ปรารถนา และการสังวาสได้เช่นกัน ดังที่มีการศึกษาในงานวิจัยต่างๆ เช่น บทความวิจัย เรื่อง “กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวานในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย: อาหารกับอารมณ์สะเทือนใจ” ของสุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา (2550) บทความเรื่อง “อาหารการกินกับวรรณกรรม” ของนพพร ประชากุล (2552) และงานวิจัยเรื่อง “กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน กาพย์เห่ขันนรชา” ของชลดา เรืองรักษ์ลิขิต (2552) ในที่นี้ผู้วิจัยขอเสนอข้อสังเกตที่ต่อยอดมาจากการงานวิจัยข้างต้นว่า การเชื่อมโยงอาหารกับเพศรสในวรรณคดีเรื่องนี้ มีลักษณะที่น่าสนใจ คือ การเชื่อมอารมณ์ความรู้สึกของกวีที่มีต่ออาหารอันประณีตเข้ากับอารมณ์ความรู้สึกของกวีที่มีต่อนาง ดังนั้น ในมิตินี้อาหารจึงมิได้เป็นเพียงวัตถุที่กวีนำมาใช้เพื่อสื่ออารมณ์ความรู้สึกเพียงธรรมดา แต่เป็นการสกิด เลือกสรรอาหารและลักษณะเด่นของอาหารแต่ละชนิด มาใช้เปรียบเทียบกับเพศรส และเสน่ห์เย้ายวนใจของผู้หญิงคนรักได้อย่างมีวรรณศิลป์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

แกงไก่มีสมันเนื้อ
หอมยี่ห่วยรสนุน
ขายไคบริโภคญช
แรงอยากยอหัตถ์ชอน

นพคุณ พี่เอ๋ย
เฉียบร้อน
พิศวาส หวังนา
อกให้หวนแสง

(ประชุมกาพย์เห่เรือ, 2553, น. 15)

จากตัวอย่าง กวีทรงเห็นว่าแกงมีสมันไก่ที่นางปรุงมีเสน่ห์ดึงดูดใจอันเกิดจากกลิ่นหอม และรสร้อนแรงของ ยี่ห่วย แกงชนิดนี้มีจุดเด่นคือ เครื่องเทศควบคู่ไปกับเครื่องแกงสดต่างๆ และกะทิ เพราะเป็นแกงที่รับมาจากวัฒนธรรมแขกมุสลิม สะท้อนว่ากวีทรงเข้าใจลักษณะเด่นของมีสมัน และทรงเชื่อมโยงความประทับใจต่อแกงมีสมันเข้ากับอารมณ์ความรู้สึกที่มีต่อนาง กล่าวคือ รสร้อนแรงของเครื่องเทศในแกงส่งผลให้กวีเกิดอารมณ์ปรารถนาอันรุนแรงตามไปด้วย เสน่ห์ของแกงมีสมันจึงส่งผลให้กวีต้องมนต์เสน่ห์ของหญิงคนรัก และเกิดอารมณ์ปรารถนาอันรุนแรงต่อนางจนอยากเอามือทุบอก ในมิตินี้เสน่ห์ปลายจวักจึงสร้างเสน่ห์เย้ายวนใจ และทำให้กวีต้องครวญถึงนางผู้ปรุง

ในวรรณคดีนิราศเรื่องอื่นๆ ก็พบว่ามีการใช้อาหารเพื่อเปรียบนาง และรสชาติแห่งการสัมผัสกับอาหารชนิดต่างๆ ด้วย เช่น โคลงต้นนิราศตามเสด็จทัพลำน้ำน้อยของพระยาตรัง กล่าวเปรียบรูปทรงของผลไม้หลายชนิดว่าแม้จะมีรูปร่างกลมแต่นำพึงใจเหมือนรูปทรงของหน้าอกของหญิงคนรัก ดังความบางตอนว่า “ระลึกผลเพราะอ้วน อารมณ์ ราแม่ ดวงตรนควรวครัด เค่งเต้า” (พระยาตรัง, 2547, น. 72) หรือในนิราศเดือน ของหมื่นพรหมสมพัตร (มี) กล่าวเปรียบผู้หญิงที่ปรารถนาว่าเป็นเหมือนวันหวานที่ต้องการลิ้มรส ส่วนหญิงอื่นเป็นเสมือนกินข้าวตาก หรือการกินมันแทนข้าว ซึ่งไม่อร่อยรสและหวานละมุนเหมือนการได้กิน “วัน” การได้รักและร่วมรักกับหญิงที่ปรารถนาจึงเป็นการเติมเต็มความปรารถนาและสร้างความสุขอันยิ่งแก่ชีวิตเสมือนการได้กินวันหวานชื่นใจ ดังความว่า

เหมือนแสบท้องต้องผีนกลิ่นข้าวตาก ระบายปากไม่ละมุนเหมือนวันหวาน
เหมือนอดข้าวกินมันยามกันดาร กว่าจะพานพบของที่ต้องใจ
(นายมี (เสมียนมี)ฯ, 2555, น. 86)

ตัวอย่างต่างๆ สะท้อนให้เห็นว่าการเปรียบผู้หญิงและรสชาติของการสังวาส เข้ากับอาหารและรสชาติอาหาร ที่ปรากฏในวรรณคดีนี้ราศมีความหลากหลายทั้ง อาหารคาว และอาหารหวานที่เป็นทั้งผลไม้และขนมหวาน ลักษณะเช่นนี้สอดคล้อง กับที่ปรากฏในวรรณคดีนิทาน ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน กวีนำอาหารมาเปรียบ เทียบกับนาง อารมณ์ปรารถนาทางกาม และอารมณ์จากการสังวาส เช่น เหตุการณ์ ที่ขุนช้างกับอ้ายโหลงร้องเพลงยาวชวนนางพิม โดยเปรียบนางเป็นของหวาน และ เปรียบถัन्नางกับตาลเชื่อม ความเป็นว่า

อ้ายโหลงโง่คอต่อกลอนนาย พี่เห็นเจ้าเข้าหมายว่าของหวาน
ดูกระเพื่อมทะเลเชื่อมซึ่งเต้าตาล ขุนช้างเดินผ่านพันนางไป
(เสภาขุนช้าง-ขุนแผน เล่ม 1, 2558, น. 95)

ในคืนวันที่ขุนช้างประกอบพิธีแต่งงานกับนางวันทอง ขุนช้างผูกผูกผูกหนึ่ง และละเมอขับเสภาเพราะแรงปรารถนาทางกาม ขุนช้างใช้ชื่ออาหารทั้งคาวหวาน เป็นอุปลักษณ์แทนตัวนาง เช่น ปลาหมอต้มเค็ม เต่านา ปลากริมไข่เต่า และใช้คำ แสดงพฤติกรรมการกิน คือ “เซยชิม” “ชด” และ “กิน” มาเปรียบกับพฤติกรรมการ สังวาส แสดงให้เห็นความ “หิวกระหาย” อันรุนแรงของขุนช้าง ความเป็นว่า

ลุกขึ้นนั่งตีกับขับเสภา โอ้วเจ้าสาวแท้แถมนิม
เมื่อไรจะให้มาเซยชิม เจ้าขนมปลากริมของพี่อา
มันปะแล้วจะชดให้หมดหม้อ แม่ปลาหมอต้มเค็มพี่เต็มหา
อยากจะใคร่กินเหล้ากับเต่านา คุณแม่ส่งตัวมาให้ข้าเอ๋ย ฯ
(เสภาขุนช้าง-ขุนแผน เล่ม 1, 2558, น. 228)

หลังขุนช้างเฝ้าอรวันส่งตัวเข้าหอ 15 วัน ขุนช้างยิ่งท้ออารมณ์ใคร่มากขึ้น จนละเมอ “ลุกขึ้นทั้งหลับกลับตาคัน” และ “ลุกขึ้นอ่านเพลงยาวกล่าวกลอน” แสดงแรงปรารถนาทางเพศ โดยใช้ชื่ออาหาร คือ “ข้าวเม่าน้ำตาลสด” ให้มีความหมายโดยนัย เป็นอุปลักษณ์แทนตัวนาง และรสจากการสังวาส และใช้คำ “กิน” แทนพฤติกรรม การสังวาส ความว่า

ลุกขึ้นอ่านเพลงยาวกล่าวกลอน โสสมที่นอนเย็นเป็นนั้รด
จะท้ออย่างไรที่ไหนเล่า จะได้กินข้าวเม่าน้ำตาลสด
(เสภาขุนช้าง-ขุนแผน เล่ม 1, 2558, น. 245)

การกล่าวถึงความปรารถนาของขุนช้าง โดยนำชื่ออาหารมาเปรียบกับนาง ทำให้เห็นว่าการคิดคำนึงถึงนางกระตุ้นให้ขุนช้างทวีความปรารถนาทางเพศอันแรงกล้า และทุกข์เพราะไม่สมปรารถนา การได้ “กิน” นาง จึงจะช่วยเติมเต็มความปรารถนาให้ขุนช้างได้รับรสชาติ “หวาน” “เค็ม” “มัน” เสมือนได้ลิ้มรสอาหารเหล่านั้น นับเป็นการสร้างจินตภาพแก่ผู้เสพวรรณคดีให้เข้าใจความอึดเอมจากการเสพสังวาสกับนางอย่างเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

น่าสังเกตว่าอาหารที่กวีใช้ มีลักษณะร่วมกันในด้านรสชาติ โดยมากมักหวาน มัน หรือเค็ม เช่น อาหารคาวได้แก่ ปลาหมอต้มเค็ม และเต้านา รายการปลาหมอต้มเค็มนั้นมีรสชาติเค็มนำ ตามด้วยรสหวานจากการต้มอ้อย (แดน ปิษฐ์ ปรัดเล, 2514, น. 255) และปลาหมอบเป็นที่ยอมรับโคคเพราะมีตลอดปี (ท่านผู้หญิงเปลี่ยน ภาสกรวงศ์, 2557, น. 346) ส่วนเต้านา คงหมายถึง การกินเต้านาแกล้มเหล้าซึ่งเนื้อเต้านานั้นมีรสอ้อยหวานมัน ส่วนอาหารหวาน ได้แก่ ขนมปลากริม และข้าวเม่าน้ำตาลสด เช่น “ขนมปลากริม” ต้องเคียงจนกะทิแตกมัน ทำให้อาหารมีรสชาติหวานมัน เค็ม (ท่านผู้หญิงเปลี่ยน ภาสกรวงศ์, 2557, น. 182)

นอกจากนี้ยังพบว่า อาหารหรือรสชาติอาหาร เข้ามามีบทบาทเป็นส่วนหนึ่งของการพรรณนาบทอศรรย์ ซึ่งแต่เดิมตามขนบการพรรณนามักใช้ลักษณะของธรรมชาติมาเปรียบเทียบกับอารมณ์ความรู้สึกหลังการสังวาส หากแต่บทอศรรย์

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นแตกต่างกันออกไป เช่น ในนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ กล่าวถึงอารมณ์จากการสังวาสระหว่างพระอภัยมณีกับนางวาลี โดยเปรียบเทียบจากการสังวาสว่าเหมือนกับการกินน้ำตาลที่หวานมัน ดังความว่า

ถนอมแนบแอบอ่อนค้อยฉุนขึ้น	สำราญรื่นร่วมประหมทภิรมย์ขวัญ
ถึงขาวขำน้ำตาลย่อมหวานมัน	ด้วยเชิงชั้นแนบชิดสนิทนาง
เหมือนมำดีที่ขับสำหรับรบ	ทั้งติดขบโขกกัดสะบัดย่าง
ทั้งเรียบร่อนน้อยใหญ่ที่ไว้วาง	สันทัดทางถูกต้องคล่องอารมณ์

(สุนทรภู่, 2553, น. 273)

จากการเปรียบในข้างต้น จะเห็นว่ากีฬาน้ำตาลซึ่งมีรสชาติดหวานมาเปรียบเทียบกับผู้หญิง และรสชาติจากการสังวาส ซึ่งคำ “ถึงขาวขำน้ำตาล” ในที่นี้อาจเป็นการใช้ลักษณะน้ำตาลที่มีทั้งสีเข้มคล้ำ และสีขาว มาสื่อถึงสีผิวของผู้หญิง กล่าวคือ ไม่ว่าจะสีผิวแบบใดก็ย่อม “หวานมัน” ซึ่งหากชายใดมีเชิงชั้นเช่นเดียวกับพระอภัยมณี ก็จะได้ลิ้มรสความหวานดังกล่าว

ในวรรณคดีเรื่องเดียวกันนี้ ยังมีการเปรียบผู้หญิงเข้ากับผลไม้หลายชนิด ดังตัวอย่างต่อไปนี้

มะม่วงมันจันทน์อันลูกลิ้นจี่	จะกินดีกว่าฝรั่งกระมังหน
แม้ขันจิตติดพันนางวันพา	จะต้องฆ่าคนตายลงกายกัน

(สุนทรภู่, 2553, น. 439)

จากคำพูดที่ศรีสุวรรณพุดเตือนสติพระอภัยมณีที่กำลังหลงรักนางละเวง ศรีสุวรรณยกผลไม้ต่าง ๆ มาใช้เป็นความเปรียบระหว่างผู้หญิงฝ่ายเมืองผลึก ได้แก่ มะม่วงมัน ลูกจันทน์ ลูกอิน และลูกลิ้นจี่ และเปรียบผู้หญิงลึงกากับลูกฝรั่ง ซึ่งเป็นคำที่ใช้เรียกขานในดินแดนลึงกา ซึ่งชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต (ม.ป.ป., น. 74) กล่าวว่า การใช้ความเปรียบในลักษณะดังกล่าว เป็นการใช้ในบริบทใหม่ที่ยังไม่ค่อยพบใน

วรรณคดีเรื่องอื่น โดยเป็นการเปรียบผู้หญิงลึงกากับ “ฝรั่ง” เนื่องจากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่อังกฤษยึดครองเกาะลังกามาแต่สมัยรัชกาลที่ 2 นอกจากความเห็นดังกล่าวผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า มะม่วง ลูกจัน ลูกอิน และลูกลิ้นจี่ ในช่วงต้นน่าจะหมายถึงทั้งผู้หญิงไทยและจีน เพราะ มะม่วง ลูกอิน ลูกจัน เป็นพืชพรรณไม้ในท้องถิ่นไทย ส่วนลิ้นจี่นั้น ไทยรับมาจากจีน การเปรียบผู้หญิงชาติพันธุ์ต่างๆ ด้วยผลไม้ และใช้คำว่า “กิน” แทนการร่วมสมัครรักใคร่ ไม่เพียงทำให้เห็นภาพความหลากหลายของผู้หญิงต่างชาติพันธุ์ได้ชัดเจนขึ้น แต่ที่สำคัญยังแสดงถึงความแตกต่างด้านบุคลิกและรสนิยมของผู้หญิงต่างชาติพันธุ์ ที่ “กินดี” แตกต่างกันไปด้วย โดยรสนิยมของผลไม้แต่ละชนิดทั้งมะม่วง ลิ้นจี่ และฝรั่ง ล้วนเป็นที่นิยมบริโภคทั้งในกลุ่มคนไทยและชาวต่างชาติที่เข้ามาในดินแดนสยามนับแต่สมัยอยุธยาตั้งที่ปรากฏในบันทึกชาวต่างชาติท่านต่างๆ

จากตัวอย่างต่างๆ จะเห็นได้ชัดเจนว่าอาหารที่เป็นความเปรียบเรื่องเพศ แม้จะมีทั้งอาหารคาวหวาน แต่มักมีรสหวาน มัน เค็ม ซึ่งไม่เพียงทำให้ผู้เสพเกิดมโนภาพของ “ความสุข” อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยยังคงความสุภาพไว้ ทั้งนี้เพราะคนไทยไม่นิยมพูดถึงเรื่องเพศอย่างตรงไปตรงมา ลักษณะนี้น่าจะสะท้อนให้เห็นรสนิยมของคนไทยโดยเฉพาะคนในชนชั้นสูง ในการชื่นชมความสมบูรณ์พูนสุขอันเกิดจากอาหารที่มีรสจัด รสหวาน ไร้ผัสสะทั้งรส กลิ่น ตา ตลอดจนผัสสะอื่นๆ โดยเฉพาะอาหารหวานและรสหวานนั้นค่อนข้างพบมากกว่าอาหารอื่นๆ ซึ่งสัมพันธ์กับความนิยม “รสหวาน” ว่าเป็นรสที่ให้ความพึงพอใจอย่างสูงสุด ดังจะเห็นจากสำนวนไทย คือ “อดเปรี้ยวไว้กินหวาน” นอกจากนี้ขนมหวานในสังคมไทยสมัยนั้นเป็นสิ่งที่แสดงสถานภาพหรือช่วงเวลาพิเศษด้วย เพราะผู้ที่มีสถานภาพสูงหรือมีฐานะดีจึงมีขนมหวานรับประทานหลังมื้ออาหาร หรือเป็นอาหารว่าง ส่วนสามัญชนมักปรนขนมหวานเฉพาะบางโอกาส ดังนั้น การใช้รสหวานเพื่อเปรียบเทียบกับนาง หรือรสนจากการสังวาส จึงช่วยขับเน้นให้เห็นความสุขอันสูงสุดที่ได้จากการกิน ทั้งการกินอาหารและการกินในเชิงการสังวาสอย่างเป็นรูปธรรม และแสดงคุณค่าของผู้หญิงในฐานะผู้ปรนรณแห่งความสุข ก่อให้เกิดทั้งความอัมกายและความอัมเอิบใจแก่ชาย

3. อาหารกับผู้หญิงในวรรณคดี: มุมมองความสมบูรณ์พันธุ์ทางโลกของวิสัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างอาหารกับผู้หญิงที่พบในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สะท้อนให้เห็นบทบาทของผู้หญิงในการเป็นบ่อเกิดแห่งความสมบูรณ์พันธุ์ทางโลกสูงสุดในทางโลก การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิง อาหาร และการสังวาส ทำให้เห็นว่ากวีรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีกระบวนทัศน์ (Paradigm) เรื่องบทบาทและคุณค่าของผู้หญิงที่สัมพันธ์กันระหว่างอาหารกับการสังวาส ในฐานะเครื่องสร้างความสุข และเติมเต็มความปรารถนาแก่ผู้ชาย การกำหนดบทบาทและคุณค่าของผู้หญิงในสายตาผู้ชายจึงไม่ได้สัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพของผู้หญิงที่ต้องเป็น “แม่” อย่างเดียว แต่เกิดจากการปลูกฝังบทบาทหน้าที่ของผู้หญิงทั้งการ “ผลิตอาหาร” และ “ผลิตลูก” ดังนั้น ความมีเสน่ห์เย้ายวนใจของผู้หญิงจึงสะท้อนผ่านอาหาร ซึ่งคงสืบเนื่องมาจากการอบของสังคมที่คาดหวังถึงความมีเสน่ห์ปลายจวักและใช้อาหารสะท้อนคุณค่าของผู้หญิงในฐานะบ่อเกิดแห่งความสมบูรณ์พันธุ์ของชายทั้งความอิมท้อง อิมกาย และอิมเอิบใจ ลักษณะเหล่านี้อาจไม่ใช่กระบวนทัศน์ใหม่ แต่สืบเนื่องมาจากวิถีชีวิตเกษตรกรรมซึ่งเชื่อมโยงเรื่องอาหาร ผู้หญิงและเรื่องเพศเข้าด้วยกันเพื่อเป็นเครื่องสร้างหรือบ่งชี้ความอุดมสมบูรณ์

เพศกับความอุดมสมบูรณ์ (Sex and Fertility) เป็นความเชื่อสากลในหลากหลายวัฒนธรรมของกลุ่มชนที่ประกอบกิจกรรม โดยเชื่อว่าเรื่องเพศและความอุดมสมบูรณ์มีความสัมพันธ์กัน บางกลุ่มเชื่อว่าการร่วมเพศของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับความเจริญของพืชพันธุ์เป็นการช่วยเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร พิธีกรรมของชนหลายกลุ่มเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์จึงมีทั้งพฤติกรรมการร่วมเพศโดยตรงไปตรงมา หรือทำให้ซับซ้อนขึ้นด้วยการนำเสนอผ่านสัญลักษณ์ทั้งทางวัตถุและคำพูดคำร้องต่างๆ เช่น ในเพลงพื้นบ้าน และในพิธีกรรมพื้นบ้านของไทยที่กระทำเพื่อความอุดมสมบูรณ์มีการใช้สัญลักษณ์เกี่ยวกับเพศเพื่อให้มีอาหาร และผลผลิตดี เช่น ในพิธีกรรมแห่นางแมวชาวบ้าน มีการปั้นตุ๊กตาแสดงพฤติกรรมการร่วมเพศเพื่อให้พืชผลอุดมสมบูรณ์ และมีการร้องเพลงพื้นบ้านที่มีเนื้อหาเชื่อมโยงถึงเรื่องเพศด้วย ซึ่ง

ความอุดมสมบูรณ์และการเจริญงอกงามของพันธุ์พืชน่าจะสัมพันธ์กับความเจริญงอกงามของพืชพันธุ์มนุษย์ด้วยกัน (สฤัญญา ภัทราชัย, 2540, น. 87-88) หรือในพระราชพิธี “เดือน 11 การอาสยฺหุพิธิ (พิธีแข่งเรือ)” ซึ่งต้องให้เรือ “สรมุข” ของสมเด็จพระอัครมเหสีเป็นฝ่ายชนะเพื่อให้ “เข้าเหลือเกลืออิมศุขเกษมเปรมประชา” (กฎมณเฑียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ, 2548, น. 160) ผู้หญิงจึงมีความสำคัญต่อความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ทั้งผลผลิตทางการเกษตรและผลผลิตจากการสังวาสของมนุษย์ กระบวนทัศน์ดังกล่าวจึงไม่ขัดแย้งกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมเกษตรกรรมของไทยแต่ดั้งเดิม และถูกนำมาต่อยอดเพื่อใช้แสดงอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จนมีลักษณะที่แตกต่างโดดเด่นไปจากวรรณคดียุคสมัยก่อนหน้า การใช้อาหารและรสชาติอาหารมาเปรียบเข้ากับเพศรสที่ปรากฏในวรรณคดีจึงอนุมานได้ว่ามีความสัมพันธ์อย่างมากกับอุดมคติเรื่องความอุดมสมบูรณ์ พูนสุขของคนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้ในทางหนึ่ง ดังที่นพพร ประชากุล เห็นว่าการเชื่อมโยงอาหารหลายชนิดกับเรื่องเพศรสในกาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน สะท้อนโลกทัศน์ใหม่ของกวีราชสำนักสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ความว่า

การเชื่อมโยงสิ่งใดสิ่งหนึ่งเข้ากับเพศรสนั้นมิใช่ของแปลกใหม่ในวรรณคดีไทย เพราะเป็นชนบทที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่สิ่งที่นับได้ว่าแปลกใหม่ คือ การใช้อาหารเป็นตัวตั้งในการเชื่อมโยง วรรณกรรมชิ้นนี้ (กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน—ผู้วิจัย) จึงสะท้อนให้เห็นทัศนคติใหม่ของราชสำนักรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยสื่อถึงความสมบูรณ์พูนสุขทางโลกอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน

(นพพร ประชากุล, 2552, น. 296)

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าอุดมคติเรื่องความสมบูรณ์พูนสุขในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่สะท้อนให้เห็นจากการนำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างอาหารกับผู้หญิงในวรรณคดี มิใช่แค่เพียงข้าวปลา ผลไม้ดังที่ปรากฏในหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงอีกต่อไป แต่เป็นความอุดมสมบูรณ์ที่เกิดจากความมั่งคั่งของชนิดอาหาร ทั้งอาหารคาว อาหารหวานที่มีทั้งผลไม้และขนมหวานหลากหลายชนิดซึ่งต้องปรุงอย่างประณีต

พิธีพิธีกัน หรือเป็นอาหารที่รับเข้ามาตลอดจนต้องแสวงหาวัตถุดิบจากต่างชาติ อันเนื่องมาจากปัจจัยทางด้านการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่มีรากฐานมาจากสมัยอยุธยา และชะงักงันไปบางช่วงหลังการเสียกรุง ดังนั้น หลังจากผ่านพ้นช่วงเวลาแห่งความอดอยาก และมีการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นใหม่ อุดมคติเรื่องความสมบูรณ์พูนสุขแบบครั้งบ้านเมืองดีก็ได้รับการฟื้นฟูและเสริมสร้างให้เห็นชัดยิ่งขึ้น สอดคล้องกับข้อสังเกตของสุกัญญา สุจนายา (2561, น. 33) ว่าหลักฐานหลังสมัยอยุธยากล่าวถึงอาหารเป็นเรื่องสำคัญในการพรรณนาความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง ผู้วิจัยยังเห็นเพิ่มเติมว่าการสร้างวรรณศิลป์ในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้เปรียบเทียบความสุขสำราญเรียมระหว่างความสุขจากการสังวาสเข้ากับอาหาร อันเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมนอกเหนือจากขนบการเปรียบเทียบกับธรรมชาติในอดีต ทั้งยังเชื่อมโยงเข้ากับผู้หญิงที่ถูกกำหนดบทบาทหน้าที่ทั้งตามสรีระทางธรรมชาติและตามวัฒนธรรมได้อย่างกลมกลืน การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอาหารกับผู้หญิงในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงช่วยให้เข้าใจความคิดของกวีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในการสร้างสรรค์วรรณศิลป์ที่แตกต่างไปจากยุคก่อนหน้าอย่างสัมพันธ์กับบริบททางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์

ความส่งท้าย

บทบาทของผู้หญิงในการใช้เสน่ห์ปลายจวักให้เกิดประโยชน์สุขแก่ผู้ชาย และไปจนถึงประโยชน์ต่อบ้านเมือง ที่ปรากฏในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ยังคงดำรงสืบต่อมา ดังที่คุณหญิงเชื่อนเพ็ชรเสนา ผู้แต่ง แม่เรือนดี พ.ศ. 2468 ก็ตระหนักว่าคุณค่าของผู้หญิงคือการใช้ความรู้ในการปรุงอาหารที่ดี มีประโยชน์เพื่อบำรุงสามี ผู้เป็นกำลังของบ้านเมือง สะท้อนความภูมิใจในบทบาทและคุณค่าของตัวผู้หญิงเอง ดังความว่า

๑ คิดเห็นว่าแม่เรือนเหมือนอาหาร บำรุงกายชายสำราญเจริญผล
อาหารดีมีกำลังยังสภณห์ ให้โสมณสุขขังพลึงเรือง

อาหารที่มีพิษบริโภคน	ย่อมเกิดโรคแรงร้ายกายผอมเหลือง
เสียศรีสรพวรรณาปัญญาเปลือง	ทั้งสืบเนื่องสายโลหิตผิดสำแดง
ถ้าถ้อยคำรำไ่วไปภายนอก	มีประโยชน์โชติณาไม่หน่ายแห่ง
เหมือนพวกเราเหล่าสตรีมีส่วนแรง	บำรุงแต่งกองทัพดับล้าเชิญ ฯ

แม้ปัจจุบันกรอบคิดนี้จะคลี่คลายลงตามปัจจัยต่างๆ แต่ก็ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างเส้นหญ้าปลายจวกกับเส้นหญ้ายาวของผู้หญิงก็ยังคงมีอยู่ และได้ขยายไปถึงการเปรียบผู้ขายเป็นอาหารชนิดต่างๆ ด้วย

รายการอ้างอิง

- กฎมณเฑียรบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ. (2548). *กฎหมายตราสามดวง: ประมวลกฎหมายไทยในฐานะมรดกโลก*. กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยเมธีวิจัยอาวุโส สกว.
- กอบแก้ว นางพินิจ. (2542). *อาหารไทย*. กรุงเทพฯ: โปรแกรมวิชาคหกรรมศาสตร์ ทั่วไป คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.
- การุญญ์ พนมสุข. (2549). *การวิเคราะห์เปรียบเทียบอุปลักษณะในบทอัครวรรคของวรรณกรรมไทย*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์เพื่อการสื่อสาร คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. (2552). *ภาพย่นเครื่องครัวหวาน ภาพย่นหีบราศแรมรสร้าง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. (ม.ป.ป.). *ความเปรียบและบทบาทของความเปรียบในพระอภัยมณี นิทานคำกลอนของสุนทรภู่*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธานินทร์ จิตตะศรี. (2559). ความสำคัญของ “สหศิลป์” ในวรรณคดีพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2. ใน รัตนพล ชื่นคำ (บรรณาธิการ). *สหวิทยาการวิศาลศิลป์*

- (น.83-139). กรุงเทพฯ : ภาควิชาวรรณคดีและคณะกรรมการฝ่ายวิจัย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- นพพร ประชากุล. (2552). *อาหารการกินกับวรรณกรรม*. ในยอกอักษรย้อนความคิด เล่ม 1 (น. 291-297). กรุงเทพฯ: อ่าน.
- ประชุมกาพย์เห่เรือ. (2553) (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: องค์การค้าของ สกสค.
- ปรีดีเล, แดน ปืช. (2514). *อักขราภิธานศรับท์*. พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา.
- ปัทมา ต่ำประสิทธิ์. (2557). อุปลักษณะอาหารการกินในบทอัครจริย. *วารสารวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์*, 1 (2), 145-172.
- เปลี่ยน ภาสกรวงศ์, ท่านผู้หญิง. (2557). *ตำราแม่ครัวหัวป่าก์* (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: ต้นฉบับ.
- พัทยา สายหู. (2544). *กลไกของสังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิพาดา ยังเจริญ และสุดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. (2529). *การศึกษาและผลกระทบต่อสังคมไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์* (พ.ศ. 2325-2394). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เยาวนุช อินทรเดโชกุล. (2521). *อาหาร-สตรี-วรรณคดี-สังคม ในอาหารในวรรณคดี จากกาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: วงวรรณกรรม.
- รินฤทัย สัจจพันธุ์. (2534). *ตัวละครหญิงในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น* (พ.ศ. 1893-2394) (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ.
- วรรณกรรมพระยาตรัง. (2547) (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- สุกัญญา ภัทรราชย์. (2540). *เพลงปฎิพากย์: บทเพลงแห่งปฏิภาณของชาวบ้านไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุกัญญา สุฉญา (บ.ก.). (2561). *สารับอาหารไทย จากบ้านสู่วัง*. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.

- สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา. (2550). ภาพยนตร์ให้ชมเครื่องควาหวานในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย: อาหารกับอารมณ์สะท้อนใจ. ในรวมบทความวิจัย
 ย่าใหญ่ใส่สารพัด: วัฒนธรรมอาหารไทย-เทศ (น.111-130). กรุงเทพฯ:
 โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุนทรภู่. (2553). *พระอภัยมณี* (พิมพ์ครั้งที่ 19). กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณา.
- ซี.พี.แอล. (2558). *เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับสมบูรณ์สามภาคและฉบับต่าง*
สำนวน. 2 เล่ม. กรุงเทพฯ : บริษัทซี.พี.แอล จำกัด (มหาชน).
- อาจิณ จันทรมพร และประพนธ์ เรืองณรงค์. (2555). *นายมี (เสมียนมี)* : ศิษย์เอก
 สุนทรภู่. กรุงเทพฯ : วลี ศรีเอชน.
- Berzok, Linda Murray. (2003). Sex and Food. In Katz, Solomon H., editor.
Encyclopedia of food and culture v.3 (pp. 264-267). Farmington Hills,
 MI: Thomson/Gale.
- Hines, Caitlin. (1999). Rebaking the Pie the Woman as dessert Metaphor. In
 Mary Bucholtz, A. C. Liang, Laurel A. Sutton, editors. *Reinventing*
Identities: The Gendered Self in Discourse (pp. 145-162). New York:
 Oxford University Press.
- Pramoj, Seni, M.R. (1978). *Interpretative Translations of Thai Poets*. Bangkok:
 Thai Watana Panich.

Received: February 15, 2019

Revised: August 27, 2020

Accepted: April 8, 2021